

Jubilej

Vinko Rajšp na pragu osmega desetletja

Vinko Rajšp se je rodil v ponedeljek, 21. januarja pred sedemdesetimi leti, v prestopnem letu 1952. To leto slovi po skoraj nepredstavljenem pojavu: pred sredo februarja je Slovenijo zasul »stoletni sneg« in debelina snežne odeje je ponekod v nižinah dosegla kar poldrugi meter. Dan pred Vinkovim rojstvom pa je 20. januarja prišlo do enega najbolj mračnijaških dogodkov (ne le) tega leta: na novomeški železniški postaji je bil izveden poizkus atentata na ljubljanskega pomožnega škofa Antona Vouka oziroma njegovega sežiga. Teh dveh opaznih dogodkov iz leta njegovega rojstva pa ne gre povezovati z Vinkovo zanimivo in uspešno življenjsko izkušnjo.

Rojen je bil doma, na Vardi (Jurovski dol). Na njegov rojstni dan goduje ženska svetnica sv. Neža, ki ji dan zatem, 22. januarja, sledi praznik svetega Vincenca. Po tem, časovno najbližjem zavetniku, sta zakonca Rajšp poimenovala svojega prvorojenca. V

zakonu se je rodilo še sedem otrok, od tega šest deklet. Občasno so pri družini živele še tri osirotele sestrične, katerih oče je leta 1948 umrl za posledicami mučenja v taborišču Šterntal, kmalu za njim pa se je poslovila še mama.

Rajšpovi so živeli od kmečkih pridelkov in njihove prodaje na tržnici v Mariboru, kamor jih je mama najprej prevažala s kolesom, po letu 1960 pa z avtobusom s pol ure oddaljene postaje. Družina je živela zelo skromno. Pri domačijskih opravilih so pomagali vsi člani, npr. pri luščenju bučnih semen tudi otroci. Vinko je kasneje opisoval svoje izkušnje z varovanjem ovac, ko se je zbal, da mu je v hudi vročini ena poginila. Radio in televizija sta tedaj tako pri Rajšpih kot pri večini Slovencev pomenila nedosegljivo razkošje; prvi preprost radioaparat je prišel k hiši šele leta 1964. Da bi si izboljšali življenjske razmere, je oče leta 1969 odšel delat v Nemčijo v bližino Stuttgarta in tam ostal do upokojitve. Vinko ga je med počitnicami večkrat obiskal in se v Nemčiji privadil tujeje-

zičnega okolja vključno z uporabo javnih prevoznih sredstev, ki marsikomu predstavljajo trd oreh. Pač pa – razumljivo – ni pridobil izkušenj z obiskovanjem restavracij, ki mu je vselej zbuvalo nekaj nelagodja.

S pomočjo očetovega zaslužka so mama in otroci, ki so mamo spoštljivo vikali, gospodarili doma; otroci so odraščali in se osamosvajali, družina pa si je solidno opomogla in se tudi opremila s kmetijskimi stroji. Težka zgodnja življenjska izkušnja je pripomogla k temu, da so otroci zrasli v občudovanja vredni složnosti, medsebojni podpori in skrbi drug za drugega. Vajen od doma je (bil) Vinko tudi zunaj domačega okolja pripravljen nuditi podporo in pomoč tistim, ki so ju potrebovali.

Osnovno šolo je obiskoval v Jurovskem dolu. Tudi tu je vladalo siromaštvo. Na zaključni izlet konec osemletke otrok niso peljali z avtobusom, ampak kar s kamionom. Po končani osnovni šoli je Vinko obiskoval dva razreda na jezuitski gimnaziji v Dubrovniku, ki pa nista bila priznana kot redna gimnazija. To je nadoknadel z razrednimi izpiti na gimnaziji na Ptuju, nato pa nadaljeval šolanje in leta 1973 maturiral na Prvi gimnaziji v Mariboru. Na materino željo se je nato najprej vpisal na študij teologije, ki pa ga je zaradi študentskega vzdušja na njej zamenjal za študij zgodovine, kjer se je imenitno vživel in leta 1980 diplomiral s temo *Čarovniški procesi na Slovenskem* pri mentorju prof. dr. Bogu Grafenauerju.

Po diplomi je krajši čas prek študentskega servisa sodeloval v Narodnem muzeju, kjer je bil zadolžen za postavitve muzejske zbirke *Taborsko gibanje 1968–1871* v Ljutomeru. Zaposlitev je dobil najprej na Občini v Ljutomeru, nato pa leta 1981 kot kustos v Narodnem muzeju. Leta 1983 se je zaposlil na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. Iste leta je pod mentorstvom prof. dr. Vasilija Melika magistriral na temo *Hohenwartova vlada in Slovenci 1871*, šest let kasneje, 1989 pa pod okriljem istega mentorja doktoriral z disertacijo *Dunajski dnevnik o slovenski politiki v letih 1870 in 1871*. Zagovor je prisotnim ostal v nepozabnem spominu, saj jih je po njem Vinko pogostil s pristnimi slanimi prekmurskimi gibanicami, ki mu jih je za to priložnost spekla mama in mu jih pripravila poln pehar.

Na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa, kjer je ostal do leta 2000, je po opravljenem doktoratu pridobil naziv znanstvenega sodelavca, leta 1994 višjega znanstvenega sodelavca in leta 1999 svetnika. Od leta 1996 do 2000 je bil predstojnik inštituta.

Raziskovalno delo mu je in mu še pomeni veliko, zanj je (bil) pripravljen seči tudi v lasten žep. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so bili osebni računalniki dragi, inštituti Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU pa so imeli na razpolago kvečjemu enega ali dva z majhno zmogljivostjo. Vinko si je iz lastnih prihrankov kupil računalnik, s katerim je po službi nadaljeval z raziskovalnim delom doma. Tudi

sicer je šel v korak s časom in si zaradi slabega vida dokaj zgodaj poleg očal na priporočilo oftalmologa omislil kontaktne leče, kar tedaj ni bilo samoumevno.

V strokovnih raziskavah je obravnaval razdobje 16. do 18. stoletja: narodnopolitična vprašanja, vprašanja reformacije in Cerkve, čarovniške procese, zgodovinsko kartografijo in topografijo. Pisal je elaborate za zgodovino prometa v okviru inštitutskega projekta Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Kot navdušen kolesar je združil zgodovinsko zanimanje za protestantizem z ljubeznijo do kolesarstva in se leta 1986, ob 400-letnici Trubarjeve smrti, podal s kolesom na večdnevno turo iz Ljubljane v nemški Tübingen po poti, ki jo je na begu iz domovine ubral in opisal Trubar sam.

Študijske teme so Vinka povezale z arhivskimi ustanovami in knjižnicami na Dunaju, kjer je vsako leto v poletnih mesecih prebil več tednov. Na inštitutu je prejel povračilo le za enotedensko študijsko bivanje na Dunaju, z zategovanjem pasu pa je z deljenimi sredstvi tam preživel mnogo dlje. Pomagala mu je teta, ki je delala v domu za ostarele (*Caritas Socialis*) na Dunaju in mu nudila sobo, on pa se je v domu udingal kot nočni vratar. Tudi na Dunaju ni bil brez kolesa in obveznega nahrbtnika. V prometni nesreči ga je z avtomobilskimi vrati, ki jih je neprevidno odprl, podrl ugledni Dunajčan. Vinku je za uničeno kolo ponudil odškodnino – novo vrhunsko kolo po lastni izbiri in razšla sta se brez zamere in hude krvi. Sicer pa je na Dunaju spletel številna znanstva in prijateljstva, npr. z organizatorjem in publicistom Felixom Bistrom ter z upraviteljem študentskega doma Korotan, slovenskim duhovnikom in mecenom, patrom Ivanom Tomažičem.

V »Vojnem arhivu« »Avstrijskega državnega arhiva« je Vinko pregledoval kartografsko gradivo in naletel na jožefinske vojaške zemljevide. Porodila se mu je misel, da bi bilo vredno iz obsežnega gradiva objaviti karte za slovensko ozemlje. Zamisel ni bila povsem nova, nanjo so že prej pomislili tudi v Arhivu Republike Slovenije, vendar pa je bil Vinko tisti, ki se je uspešno lotil njene realizacije; ta takó zaradi organizacije dela z ekipami arhivskih in drugih sodelavcev, kot zaradi pridobivanja sredstev za drag natis kakovostnih reprodukcij, ni bila niti malo preprosta. Po vzorčnem zvezku, ki je izšel leta 1994, je Vinko v letih 1995 do 2001 objavil sedem zvezkov dela *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, s katerim je opozoril nase tudi tuje strokovnjake. V svojih inštitutskih letih je sprožil tudi daljnovidni in daljnosežni projekt objav spominskih zbornikov ob 80-letnicah rojstva akademikov – zgodovinarjev in nepogrešljivih sopotnikov Zgodovinskega inštituta Milka Kosa. Zamisel se mu je porodila leta 1995 ob nenadni smrti akademika Grafenauerja, ki bi naslednjega leta dopolnil 80 let. Nagovoril je številne domače in tuje avtorje, ki so za publikacijo pripravili prispevke, in *Grafenauerjev zbornik* je kot prvi v seriji izšel leta

1996. Sledilo mu je še osem tovrstnih zbornikov z avtorsko in uredniško (so)udeležbo Zgodovinskega inštituta Milka Kosa.

Vinko je bil vključen tudi v študijski proces na Mariborski univerzi, kjer je leta 2000 pridobil naziv docenta. Na mariborski Pedagoški/Filozofski fakulteti je predaval evropsko zgodovino novega veka, do 2012 pa je pri študiju geografije na Fakulteti za humanistične študije v Kopru v posameznih letih predaval o zgodovini kartografije. V Avstriji je sodeloval z univerzama v Gradcu in na Dunaju, ob »Avstrijski nacionalni knjižnici« in »Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju« pa je raziskovalno obiskoval še »Štajerski deželni arhiv« v Gradcu in »Koroški deželni arhiv« v Celovcu.

Leta 2000 je kandidiral in bil sprejet za direktorja leta 1998 ustanovljenega Slovenskega znanstvenega inštituta na Dunaju. Ta je imel do leta 2014 svoj sedež v najetih prostorih poldrugo stoletje stare stavbe Knafljeve ustanove (Seilerstätte 2), za katere je inštitut plačeval ne zanemarljivo najemnino. V okviru nekdanje univerzitetne Knafljeve ustanove je bila hiša namenjena bivanju kranjskih študentov. V 90-ih letih je bilo v njej več stanovanj, namenjenih raziskovalnim obiskom slovenskih znanstvenikov na Dunaju. Leta 1993 je prevzela upravo Knafljeve ustanove celovška Mohorjeva družba in jo leta 1995 pravno preoblikovala iz univerzitetne v privatno/zasebno (profitno) ustanovo.

Vinko je veliki meri zaslužen za realizacijo obnove propadajoče stavbe, ki je v prvih letih našega tisočletja potekala po izvornih načrtih v skladu z navodili dunajskega spomeniškega urada. Gradbeni posegi na stavbi so od Vinka zahtevali veliko samoodrekanja: stanoval je v le za silo bivalnem prostoru v hiši, ki so jo renovirali, pohištvo pa je bilo nabrano iz opuščenih študentskih sob. Tudi po končani obnovi, ko so se v hišo vrnili študentje, si ni privoščil posebnega udobja: v prvem nadstropju je imel skromno stanovanjce, kuhinjo, ki je bila prehodna in odprta proti knjižnici, pa je dal na razpolago tudi študentom. Hala v pritličju je bila namenjena razstavam in številnim inštitut-

skim prireditvam, ki so se jih slovenski intelektualci in kulturniki na Dunaju redno udeleževali. Po koncu prireditve je sledila skromna zakuska ob pogovorih in sklepanju zanimivih znanstev. Na pladnjih z delikatesami so prevladovala mesnina, praviloma pa so izostali mlečni namazi in siri – hrana, ki Vinku ne prija. Ob nabavi sestavin za namen družabnega srečanja se je ravnal po svojem priljubljenem reklu: Naj bo mucek ali pesek, samo da je mesek.

Inštitut je pod Vinkovim vodstvom (so)organiziral več odmevnih mednarodnih konferenc in izdal več zbornikov, zasnoval je tudi zbirko Srednjeevropska znanstvena knjižnica. Kot priznanje za svoje delo je Vinko leta 2008 prejel »Avstrijski častni križ za znanost in kulturo«. Leta 2014, ko so ga slovenski ustanovitelji poslali v stečaj, je inštitut prenehal delovati. Njegovo poslanstvo nadaljuje leta 2016 ustanovljeni Slovenski inštitut, ki pa ne najema več (pre)dragih prostorov v stavbi Knafljeve ustanove. Poslovodja novega inštituta je Vinko, ki se je po krajšem razdobju brez zaposlitve in samozaposlitve leta 2017 upokojil, še vedno pa raziskovalno deluje. Med tednom živi na Dunaju v najemniškem stanovanju, konce tedna pa preživlja doma v Ljubljani, kjer sta z ženo Mojco zasnovala kar številno družino, v kateri so rasli štirje otroci: ob dveh posvojenih fantih dvojčkih še hčerka in sin. Starejša fanta sta že pri kruhu, hčerka končuje študij arheologije na Dunaju, najmlajši fant pa varnost v Ljubljani.

Ob jubileju želimo Vinku čim več nadaljnjih raziskovalnih uspehov in prijetnih družinskih trenutkov. Upamo, da je jubilarant okroglo obletnico praznoval ob svojem najljubšem prazničnem meniju: pohani piški, belem rižu in solati iz rdeče pese. Zaključimo te utrinke z motom Vinkovega pokrovitelja sv. Vincenca, zaščitnika vinogradov in vinogradnikov: Če na Vincenca sonce peče, dobro vince dozori, ki po grlu gladko teče, motne dela ti oči. Letos je bil 22. januar sončen. Počakajmo na martinovo, pa bomo videli, če pregovor drži.

Darja Mihelič